

loquuntur juxta Edictum Hispaniarum) esse denunciandos infra sex dies; ita etiam *Viva de 1. Præc. qu. 6. art. 2. n. 11.* qui idem ait de denunciatione confessarii sollicitantis; sed Auditor præfatus (*Instruz. ut supra*) pro hac denunciatione assignat mensem: Vide num. 162 et 163.

255. — Quær. VII. An superstitiosi sint denunciandi? Affirmant DD. generaliter loquendo, si superstitio fiat cum conscientia peccati, et suspicionem fundet de hæresi. Et hoc accidere dicunt: 1. Quando intercedit pactum expressum cum Dæmone. 2. Quando miscentur in ea res sacræ ut Chrisma, Oleum Sanctum, Hostia sacrata. 3. Si Dæmon adoretur, vel ei porrigantur preces nefariæ, vel aliqui Psalmi, qui in ejus honorem proferri videntur, ut Psalm. 108. *Deus laudem meam ne tacueris, etc.* 4. Quando Dæmon rogatur de his, quæ naturaliter nequit ipse scire. 5. Quando ex superstitione provenit effectus. 6. Quando quis ex professo alios instrueret. 7. Quando intervenit expressa Dæmonis invocatio (etsi, hac tantum intercedente, excusant alii ab obligatione denunciandi.) Ita *Suar. Az. Pegna, et Simancas, vide Salm. de 1. Præcept. l. c.*

Dixi generaliter loquendo, quia in hoc Regno denunciantur tantum superstitiones, in quibus intervenit abusus Hostiæ Consecratæ, vel Olei Sancti, non verò aliæ. Et hæc est praxis hodierna; Horum enim criminum, quæ ad Mixtum Forum pertinent, præsens Rex noster Carolus VI sibi animadversionem abdicavit, quando sortilegus est secularis, secus si est Ecclesiasticus.

254. — Quæritur VII. An sint denunciandi, qui denunciare tenentur, et omittunt? Si agatur de denunciando hæretico tantum suspecto, probabilius negatur cum *Carena, et Lupo, et Potestà n. 284.* Ratio, quia non oritur suspicio ex suspitione. Si verò de denunciando hæretico formali, dicit *Potestà n. 286.* denunciandos esse eos qui ex Officio tenentur denunciare, et negligunt; Et idem dicit de teste crimen falso negante, vel de dissuadente denunciationem debitam; quia isti verè censentur de hæresi suspecti, nisi omissio fiat ex causa amicitiae, consanguinitatis, etc. Ita *Potestà cum communi.* Alios verò non denunciandos, licet etiam ipsi fiant de hæresi suspecti, si nullam habeant causam occultandi, ut dicunt *Salm. d. 1. Præcept. c. 3. num. 116.* tenent tamen *Lupus, et Bordon. apud Potestà* non esse denunciandos, ne detur processus in infinitum.

Notandum autem super hac materia I. Neminem teneri denunciare seipsum, nec socios sui criminis, cum hoc esset idem ac seipsum denunciare. Verum, si quis de crimine legitime à Judice interrogetur, tenetur tam se quam socios manifestare; num. 104. cum *Cajet. Suar. Trull. etc.* (V. Not. XI, pag. 347.)

Notandum II. Certum esse, quod non tantum Superiores Regulares, quibus directè imponitur onus denunciandi ex Decreto Alexand. VII, edito anno 1660; sed omnes Fideles tenentur ad denunciandum criminosos de hæresi, etiam leviter suspectos, ut

loquitur Decretum; dum in fine ejus statuit Pontifex: *Decretum hoc omnes ubique existentes arctare, et afficere;* et ita cum communi sentiunt *Salm. c. 4. n. 104.* Sed bene hinc advertunt 1. minime esse denunciandum illum, de quo habeatur suspicio ex levibus indiciiis, v. g. si audias crimen alicujus à testibus parum fide dignis. Ita *Nao. Sayr. Cordub. cum. Salm. c. 3. n. 117.* Advertunt 2. quod, ut sit obligatio ad aliquem denunciandum, requiritur, ut ille sit hæreticus proprius, et pertinax, non verò si nimirum per ignorantiam, metum, incuriam, lapsum linguæ Fidei protulerit injuriam, de qua, si secreto corrigitur, sine dubio censeatur abjuraturus. Ita *Salm. l. c. cum aliis.* Hinc inferunt *Bon. et Farinac. apud Salm. ibid. ac Potestà n. 258.* minime esse denunciandum hominem simplicem et pium, seu Concionatorem aliquam propositionem hæreticalem ex incuria proferentem; præsumitur enim non ex animo locutus esse.

Notandum III. Juxta jus commune ex *Extrao. Excommunicamus* eos, qui advertenter negligunt hæreticos denunciare, incurrere excommunicationem ferendam; etsi juxta edictum Hispaniarum, ibi incurrat excommunicatio ipso facto, et reservata. Utrum autem in aliis Regionibus hæc excommunicatio sit reservata? Affirmant *Salm. c. 4. n. 70, et Potestà n. 641.* qui affert Decretum S. C. Sed negant *Lupus apud Potestà et Bon. l. c. Vide t. 2. Dub. 6.*

DUBIUM VI.

De Testibus.

255. Quomodo debeant esse, et testificari Testes ad probandum? — 256. Qui rejiciantur? 1. Servi. 2. Mulieres. 3. Minores. 4. Inimici. 5. Conjuncti, et Domestici. 6. Infames. 7. Perjuri. 8. Socii criminis. 9. Personæ inopes et viles. — 257. In quibus casibus sufficit dictum unius Testis? — 258. Quid si unus Testis deponat de una propositione hæretica, et alius de altera? — 259. An semper sufficiant duo testes ad probandum? — 260. Quales debent esse testes, ut plene probent? — 261. An Laici repellantur à testificando contra Clericos? Quid è converso? — 262. An testes inepti, ut supra, faciant indicium? — 263. An Religiosi probent in causa sui Monasterii? — 264. An, et quando quis testari teneatur? — 265. An testis teneatur fateri veritatem Judici non legitime interroganti? — 266. Quando Judex legitime interroget? — 267. An Testis teneatur manifestare crimen, si Accusator unicum testem afferat? — 268. Non teneris manifestare Judici etiam legitime interroganti. I. Si scias rem ex Confessione. II. Sub secreto. III. Si tibi immineat damnum. IV. Si accepisti à parum fide dignis. V. Si rem accepisti per injuriam. VI. Si alter probabiliter non peccarit. — 269. Ad quid teneatur falsum testatus? — 270. Quando peccent testes? Dub. 1. An peccent contra justitiam, si se abscondant, ne citentur? Dub. 2. An si fugiant post citationem? Dub. 3. An si interrogati veritatem occultent? — 271. Quomodo facienda est depositio testium? (V. Not. XII, pag. 348.)

255. — « SUPPONO, ad legitimam, et plenam in iudicio probationem requiri duos testes, eosque debere 1. Externo sensu percipisse id, de quo testantur: 2. De eodem facto, et crimine, cum iisdem circumstantiis, deponere, alioqui erunt testes tantum singulares, ut vocant, qui non faciunt plenam probationem. 3. Esse omni exceptione majores, in quibus scilicet nulla desideretur conditio, quominus testari possint, juxta vulgarem:

Conditio, sexus, ætas, discretio, fama,
Et fortuna, fides, in testibus illa requires.

256. — « Hinc à testando rejiciuntur. 1. Servi 2. Mulieres. * (Intellige tamen hoc de jure Canonico, ex c. 33. qu. 5. Non verò de jure Civili, tam in causis civilibus quàm criminalibus, ut Gomez, Sanch. Trull. apud Salm. de Offic. c. 3. n. 6. Verùm ad reum damnandum nec plures etiam mulieres sufficiunt. Vide Salm. n. 7.) * 3. Minores 20 annis in criminalibus; in civilibus; autem impuberes. * (Isti tamen, etsi ad probandum non sufficiant, nisi in crimine læsæ Majestatis, fundant tamen indicium etiam ad torturam. Salm. c. 3. n. 8 et 9.) * 4. Inimici * (Licet sint reconciliati, sed de recenti (secus, si ex longo tempore). Et hoc etiam in delictis læsæ Majestatis: Et etiamsi inimicitia non fuerit gravis, ut dicunt Salmant. dict. c. 3. n. 12. cum communi.) * 5. Sanguine juncti. (Usque ad 4. gradum, ut Salmant. ibid. n. 21. nisi sit crimen hæresis. Vide alia circa hoc punctum apud Salm. ex dict. num. 21.) * et domestici * (Hoc famuli, coloni) *; exceptis quibusdam casibus apud Less. l. 24. c. 3. n. 38. 6. Infames * (Sive pure, id est sententia, sive de facto. Quinam autem dicantur infames. Vide cap. Infames 6. qu. 1. et Salm. c. 3. n. 10 et 11.) * 7. Perjuri. 8. Socii criminis. * (Excipe si crimen sit hæresis, vel maleficii, vel tale, quòd non possit sine socio patrari. Salm. cum aliis c. 3. n. 15 et 16. An autem duo socii criminis faciant saltem semiplenam probationem contra tertium socium? Affirmat Less. c. 29. dub. 17. Sed plures alii negant apud Salmant. de Offic. c. 3. num. 53.) * 9. Personæ inopes, et viles. * (Nisi sint probatæ vitæ. Vide Salmant. c. 3. n. 17.) * 10. Deliri, et semifatui, ex quibus tamen ii, qui solo jure positivo ad testandum sunt inhabiles, possunt admitti in criminalibus exceptis. »

257. — 1. Notandum, quòd unicus testis sufficit ad probandum in aliquibus casibus; etenim I. Testimonium unius sat est ad impediendum Matrimonium illegitimum, ex cap. Præterea 2. De Sponsal. Debet hinc tamen jurare se impedimentum certò scire: et non sufficit, si testis sit de solo auditu, nisi impedimentum sit consanguinitatis, et adsit alius testis de certa scientia, licet hic deponat sine juramento. Ita Sanch. Cons. l. 6. c. 5. dist. 10. n. 1 et Salm. Tract. 9. de Matr. c. 8. n. 106. Sola tamen fama sufficit ad impediendum Matrimonium. II. Testimonium solius Episcopi sufficit ad probandum in judicialibus attinentibus ad suum munus, si testetur in Scriptura suo sigillo obsignata; Salmant. de Officio

c. 3. n. 34. cum Bald. Mascard. etc. III. Ad delicta Religiosorum puniendi sufficit testimonium unius, si delictum sit tale, ut aliter probari non possit. Et ita Religiosus sollicitans pœnitentem, per illam tantum denunciatus potest puniri aliqua pœna arbitraria, sed non ordinaria. Sanch. cap. 5. dist. 12. n. 4. Salm. ibid. n. 35. cum aliis: Et idem docent ibi Val. et Sot. pro culpulis levibus. Cæterum in criminibus gravibus, quæ gravem merentur punitionem, rectè tenent, et absolutè Salm. n. 35. cum Peyr. et Pell. contra Sanch. et alios, requiri omnino saltem duos testes, quia fama Religiosorum non debet minùs æstimari, quàm fama sæcularium. IV. Credendum est Officiali publico testificanti de aliquo crimine levi; secus de gravi; Barbos. Farinac., etc. cum Salm. n. 36. Et idem dicunt de perito in sua arte, v. g. si Medicus testificetur mortem alicujus causatam fuisse è vulnere; Salmant. ib. cum aliis. V. Unicus testis probat, quando agitur de læsione Minoris: Barb. Gabr. Salm. n. 37. Sic etiam probat persona, cui standum dixit Testator in suo testamento. Unicus quoque testis probat Miraculum; Salm. n. 37. cum aliis.

258. — Sed quæritur hinc, si unus testis deponat de una propositione hæretica et alius de altera, an isti plenè probent aliquem esse hæreticum? Com. Barbos. etc. affirmant probare illum esse hæreticum in genere. Sed longè probabilius Lessius. l. 2. c. 30. num. 33. Rodr. Vill., etc. cum Salmant. de Offic. c. 3. n. 38. negant tales testes facere plenam probationem, licet faciant plusquam semiplenam. Ratio, quia, cum non probatur prius hæresis in specie, non potest probari hæresis in genere. Excipe tamen crimen sollicitationis in Confessione, quod per testes singulares comprobatur, concurrentibus tamen aliis indicis, et præsuppositionibus.

259. — Exceptis autem supradictis casibus, ad probandum requiruntur, et sufficiunt duo testes in causa tam civili, quàm criminali, ex Deuteron. 17. 6. « In ore duorum, vel trium testimonium peribit, qui interficietur. » Et ex Joann. 8. Duorum hominum testimonium verum est. Ratio, quia ad humanas actiones probandas sufficit certitudo moralis, et probabilis. Ita S. Th. 2. 2. q. 70. a. 2. Less. Sot. et Salm. de Offic. c. 3. n. 43. communiter Ab hoc tamen excipiuntur aliqui casus, in quibus Jus positivum requirit majorem numerum testium, nempe ad probanda testamenta, ad damnandos Episcopos, vel Clericos; nam ad condemnandum Episcopum, requiruntur 12 testes, et ad condemnandum Sacerdotem, seu Clericum requiruntur saltem plusquam duo. Vide Salm. c. 3. n. 44 et 47.

260. — Præterea testes, ut plenè probent, requiruntur I. Ut sint contestes, ita ut convenient non solum in substantia actus, sed etiam in principalibus circumstantiis, id est persona, loco, tempore, modo; nisi circumstantiæ sint parvi momenti, putà si unus dicat casum contigisse hora tertia, alius quarta: unus tempus fuisse nubilosum, alius serenum, et similes. Ita S. Th. 2. 2. quæst. 70. a. 2. ad 2. Salm. c. 3. n. 47 et 48. Requiritur

II. ut testes deponant cum juramento, aliàs non probant, ex *cap. 51. de Test. et cap. Quis. qu. 39. de Test.* Ubi ait *Panormit.* « Nec Episcopo quidem, ut testi credi in alterius præjudicium, » nisi jurato. » Requirit. III. Ut testes per se immediatè retò perceperint externè eo sensu, quo res percipitur, putà, ut ipsi viderint occidentem, audierint blasphemantem, etc. *l. Sola. 4. C. de Test. et c. 4. §. Solam q. 3. Vide Salm. c. 3. n. 48 et 49. cum Sylo. Pan. Tab. et communi.* At in hoc notandum, quòd nec etiam sufficiunt ad plenè probandum testes, qui deponunt audivisse quidem per se, sed mediatè, id est medio pariete, cortina, quin viderint etiam loquentem, ut *Salm. cum Farinac. et aliis num. 50 et 51.* Hoc autem currit in causa criminali, non autem civili; excepto Testamento, ubi requiritur, ut testes non solùm audiant, sed etiam videant testatorem loquentem; ex *l. Si non speciali, C. de Testam. Salm. ibid.* Testes autem de auditu alieno, nempe qui crimen narrari audiverint ab uno, vel duobus testibus de visu, non solùm non probant, sed nec etiam semiplenam probationem faciunt, ut *Salm. c. 3. n. 53. cum Miranda, Farinac. et communi Juristarum.* Quando verò adsint plures contestes pro Reo, et plures contra, standum est pro Reo, ut docet *S. Thom. 2. 2. qu. 70. art. 2. ad 2.* Etiam si testes contrarii sint majores dignitate, ut *Salm. n. 54. cum Pan. Med. etc.*

261. — Adde, quòd Laici in criminalibus repelluntur à testificando contra Clericos, ex *c. 2. q. 12.* In aliquo tamen casu possunt Episcopi uti laicis testibus probatæ vitæ ad probanda crimina suorum subditorum: E converso Clerici et Religiosi possunt testificari contra Laicos, etsi ad hoc non possint compelli à Judice sæculari, ex *c. Quanquam. 14. q. 2.* Ex præfato tamen textu clarè deducitur, non posse Clericum testificari coram Judice sæculari, sine licentia sui Superioris. An autem testimonium Clerici sine licentia Prælati valeat? Affirmandum probabilius cum *Sanch. Cons. l. 6. c. 5. d. 17. n. 2. Trull. Azor., etc. ac Salm. c. 3. n. 28.* contra alios qui dicunt non valere testimonium Clerici, sed tunc tantùm, cum is vi compulsus deponit. Clericis autem, et Religiosis non videtur esse vetitum testes esse in instrumentis, cum hoc nullibi interdicitur: Vide *Sanch. Dec. t. 2. l. 6. c. 13. n. 106, et Salm. ibid. n. 29.*

262. — Notandum I. quòd testes inepti (numerati ut supra apud *Bus.*) si deponant, faciunt aliquod indicium, sed non plenum, nec sufficiens ad torturam: Imò servi, vel graviter inimici omaino repelluntur. Sed, si crimen commissum est noctu, vel in aliquo loco secreto, tunc facilè admittuntur. Deinde, si testes sint inepti principaliter ob favorem partis, ut inimici, domestici, etc. si pars eos admittit, Judex non valet eos repellere. Vide *Salm. c. 3. n. 31.*

263. — Notandum II. quòd Religiosus in causa sui Monasterii bene potest testificari, ex *c. Statuimus De Test.* Et idem dicitur de Canonico in causa sui Capituli, de Clerico in causa suæ Ecclesiæ, et de Collegiali in causa sui Collegii, quotiescumque

in causa ipsi nullum interesse habeant particulare. Advertendum tamen est, istorum testimonium non esse omnino integrum; et insuper non esse admittendum, quando alii testes haberi possint. *Salm. cum aliis c. 3. n. 45.*

264. — « Quær. 1. An, et quando teneatur quis testari? » 2. Ad quid teneatur, qui non vult testari, aut qui falsa est testatus?

« Resp. 1. Non tenetur quis testari, nisi vel ex charitate, cum ita necessarium est, ad advertendum grande malum proximi, aut Reip. vel ex præcepto, cum Judex, seu Superior habens potestatem, ita legitime præcipit. In quo ultimo casu, si fugias, aut occultes te, antequam ad testandum citeris, non peccabis contra justitiam; ideoque nec teneberis restituere, ut, contra multos docent *Valent. et Less.* Ratio est, quia tibi necdum est præceptum: Si quod autem jus nascatur parti ex tuo testimonio id ex præcepto oritur. Imò, etsi sit communis sententia, ad restitutionem teneri eum, qui à judice citatus fugit vel testimonium fraude declinavit, cum sit efficax, et moralis causa ut Judex sententiam ferat in alterius damnum: non tamen est improbabile, quòd docent *Molin. et Less.* non teneri. Ratio est, quia citatio intimata non inducit obligationem justitiæ, sed tantùm obedientiæ: proindeque non comparens contumax tantùm est, et inobediens, non autem injustus. » *Less. lib. 2. c. 30 et 72. etc. Vid. Bon. Laym. ll. cc.*

265. — Hic notandum certum esse, quòd Judici non legitime interroganti testis non tenetur fateri veritatem: Tunc enim poterit licitè respondere (etiam cum juramento) *crimen nescire* ita ut teneatur illud ei manifestare. Ita *S. Th. 2. 2. qu. 66. art. 1.* ubi ait, quòd eo casu, « Non tenetur accusatus respondere, sed potest vel per appellationem, vel aliter licitè subterfugere. » Et idem communiter DD. dicunt etiam de teste. Vide dicta *de Restrictione non purè mentali. l. 3. n. 152.*

266. — Sed quæratur I. Quandonam Judex legitime interrogat? Resp. I. quando adest semiplena probatio, putà, unus testis de visu, vel auditu proprio, ut supra: vel si adest notorietas, aut infamia criminis, vel indicia evidentiæ, vel si accusator se offerat ad delictum pluribus testibus probandum (aliàs, etiam si plures testes adsint de aliquo crimine, nemo eorum teneretur crimen revelare); Omnia hæc enim æquivalent semiplenæ probationi; qua interveniente delictum non dicitur ampliùs secretum, ideo Judex tunc habet jus, ut testis veritatem manifestet. Ita communiter *Less. lib. 2. c. 3. dub. 5 et 6. Navar. et alii cum Salm. cap. 3. n. 56 et 57.* qui advertunt *n. 62. cum Sayro,* quòd, ut testis teneatur tunc respondere, requiritur, ut infamia, vel semiplena probatio, vel indicia, ut supra, sint jam probata, et à Judice testi manifestentur; nisi constet Judicem esse probum, et asserit se legitime interrogare.

267. — Quæratur hinc II. Utrùm, quando non adest semiplena probatio, sive infamia, vel evidentiæ indicia criminis, ut diximus

si Accusator unicum testem tantum afferat, teneatur hic testis veritatem manifestare? Affirmant *Salm. cap. 3. num. 60 et 61. cum Soto, Valent. etc.* quia (dicunt) quando adest Accusator conscius de crimine, et unicus testis, jam Reus censetur æquivalenter infamatus. Sed probabilius negant *Ronc. pag. 418. q. 4. R. 2. cum Less. Passer. item Syloest. Nao. et Bann. apud Salm. n. 59. juxta supra posita.* Et idem clarè videtur docere *S. Th. 2. 2. q. 70. art. 1.* ubi dicit tunc legitime testem interrogari, « quando vel de manifestis, vel de his, de quibus infamia præcessit, interrogatur. » Ergo non legitime interrogat Judex, quando non præcessit vel notorietas (hoc enim significat *Manifestis*), vel infamia, aut alia semiplena probatio, ut supra.

268. — « Resp. 2. Etiam legitime et juridicè interrogatus non teneris testari sequentibus casibus: I. Si scias rem ex Confessione. II. Si accepisti sub secreto naturali, * (*Etiam sub secreto tantum commisso, ut S. Thom. 2. 2. qu. 70. art. 1. et communi cum Sylo. et Salm. ibidem ex n. 65. contra Sotum; quia præceptum naturale præferendum est præcepto Judicis; Vide dicta lib. 4. n. 49. Intelligit tamen, nisi imminet damnum commune, vel nisi aliunde scias; tunc enim teneris ad manifestandum, ut communiter DD. cum Salm. n. 20.*) * ut Consiliarius, Advocatus, Medicus, etc. Modò tamen non sit necessarium ad magnum Reipublicæ vel proximi malum avertendum * (*Ut S. Th. l. c. et Salm. n. 68. cum communi*) * tunc enim licet tale secretum detegere, etiamsi jurasses te nulli dicturum: quia tale juramentum non obligat, cum jure naturæ tenearis ad contrarium. Vide *Laymann cap. 4. n. 9.* III. Si ex testimonio tibi vel tuis imminet notabile damnum: nisi tamen damnum publicum, vel privatum alienum prævaleat, ut notat *Cardinal de Lugo de just. disp. 39. n. 10.* Unde communiter non teneris testari contra consanguineum. IV. Si à viris non sat fide dignis accepisti; tunc enim potes te habere, ac si nihil scires. * (*Imò Sanch. Dec. lib. 3. cap. 2. n. 5, et Nao. Sot. Arag. et alii cum Salm. c. 3. n. 69. dicunt testes de auditu alieno non teneri ad manifestandum, quando Judex nihil aliud ab eis exigit, nisi ut dicant id quod sciunt; quia, aiunt, scire propriè non est credere, sed veritatem perceptam visu, vel alio sensu in mente retinere: quæcumque autem alia notitia pertinet ad judicium, non ad scientiam.*) * V. Si factum intellexisti per injuriam, verbi gratia aperiendo litteras, cogendo alium ad revelationem, etc. *Laym. lib. 3. tr. 6. cap. 4. n. 5. Mol. d. 5. n. 5.* VI. Si alter probabiliter in facto non peccaverit, vel propter ignorantiam, vel quia rem aliquam accepit in occultam compensationem debiti; ex quo, tanquam de fure, inquiratur. Ratio est, quia mens Judicis est inquirere de delicto. Vide *Azor. 3. part. t. ult. c. 27. Fill. Bonac. d. 10. qu. 3. p. 3. Laym. l. c.*

269. — « Resp. 3. Qui sciens falsum testatus est, per quod alteri fuit efficax causa damni, tenetur ad impeditiorem, vel reparationem omnium damnorum, quæ causantur. Item tenetur

» revocare cum pari suo damno, et periculo etiam vitæ, si Reus de ea periclitetur, et putetur revocando aliquid effecturus. Ita communiter. Ratio est, quia in damno æquali potius habenda est ratio innocentis. *Vide. dub. seq. art. 1.*

» Dixi 1. *Sciens*: quia, si ex ignorantia, inadvertentia, aut oblivione inculpabili falsum est testatus, etsi teneatur impedire, si possit, non tamen ad restitutionem, etiamsi Reus damnetur. Ratio est, quia neque tenetur ex re recepta, neque ex delicto.

» Dixi 2. *Causa efficax*: quia, si à parte rei falsum illud testimonium nihil effecisset, v. gr. quia per falsa testimonia aliorum jam tota causa damni erat data, ita ut judex ex hoc testimonio nihil fuerit motus, ad nihil tenebitur. *Less. l. 2. c. 30. et Laymann. l. 3. t. 5. c. 8. et alii.*

270. — » Testis peccat 1. Si affirmat, quod ignorat. 2. Si veritatem, quam debebat celare aperiat. 3. Si se occultet, ne rogetur casu quo tenetur testari. 4. Si Judici justè interroganti non obediatur. 5. Si pretium pro dicenda veritate accipiat.

Sed dubitatur 1. An peccet contra justitiam, et teneatur ad restitutionem testis, qui se abscondit ne citetur à Judice? Affirmant *Sotus de Just. l. 5. qu. 7. art. 1. et alii apud Lugo D. 29. n. 4.* Sed communissimè, et veriùs negant idem *Lugo n. 5. Less. l. 2. c. 30. n. 58. cum Salon. et Penna, ac Bonacina de 8. Præc. D. 10. qu. 3. p. 3. n. 12. cum Navar. Fill. Bann. Reb. Sayr. et aliis.* Ratio, quia licet possit ille graviter peccare contra proximi charitatem, non tamen peccat contra justitiam, cum nemo teneatur præcepto Superioribus parere, antequam ei imponatur.

Dubitatur 2. An teneatur ad restitutionem testis, qui fugit post citationem? Affirmant *Sotus l. c. Sanch. Cons. l. 6. c. 5. dub. 3. num. 4. item Nao. Azor. Fill. Salon. et Reg. apud Bonac. l. c. n. 13.* Quia eo ipso, quo testis est citatus, tenetur ex justitia testimonium dicere: prout si Judex præcipit alicui, ut proferat scripturam ad causam pertinentem, tenetur ipse ex justitia illam exhibere, aliàs debet damnum parti restituere. Negant verò communius et probabilius idem *Lugo loc. cit. n. 5. et Mol. D. 83. v. De teste*, et probabile putant *Bonacina n. 13. ac Less. n. 59. cum Sylo. v. Testis, n. 8.* Ratio, quia citatio illa non imponit obligationem justitiæ, sed tantum obedientiæ. Nec obstat paritas allata scripturæ proferendæ: nam bene respondet *Lessius*, quod scriptura illa sine dubio ex justitia proferri debet, cum sit res externa de qua Respubl. justè potest disponere, sicut de aliis bonis civium, quando oportet ad jus illorum tuendum: non sic de obligatione testificandi.

Dubitatur 3. An teneatur ad restitutionem damni testis, qui legitime interrogatus à Judice veritatem occultat? Certum est teneri si ipse positivè falsum deponat circa factum, puta si dicat se domum Petri scire esse Pauli; vide *Lugo. D. 39. num. 4.* Idem dicendum putat *Holzmann. t. 1. p. 503. n. 710.* de teste, qui fuerit præsens in donatione mutui, et postea interrogatus id negat, quia jam iste infert injuriam alteri damnosam. Sed quid, si testis ve-

ritatem celet, negativè se habens circa factum, nempe si respondeat illud nescire, cum revera sciat? Affirmant etiam teneri ad restitutionem *Salm. tract. 27. cap. 1. n. 20.* et idem dicere debent omnes AA. citati pro prima sententia dubii antecedentis, ob eandem rationem, ut supra, quia testes, posito præcepto Judicis, tenentur ex justitia veritatem patefacere: et sicut Judex contra justitiam peccat, si sententiam non proferat, sic dicunt peccare testes, qui veritatem non manifestant. Sed contradicunt *Mol. D. 83. vers. De teste, et Lugo l. c. num. 5. cum Raynaudo, et aliis*, ac meritò probabile putat *Less. apud eundem Lugo.* Ratio, quia testis non tenetur veritatem deponere, nisi aut ex præcepto Judicis, aut ratione juramenti præstiti; unde tacendo veritatem, non peccat contra justitiam, sed tantum contra obedientiam, vel etiam contra Religionem. Dispar est autem Judex à teste: Judex enim ex quasi contractu cum Republica inito, ratione Officii assumpti, tenetur ex justitia justam sententiam ferre; testis verò non tenetur ex justitia, sed tantum ex obedientia officium testis peragere, et ideo tantum contra obedientiam peccat, veritatem non manifestando. Huic sententiæ adhæret etiam *Bonac. l. c. n. 14.* Hinc ait *Ciera de Casib. reserv. D. 6. n. 62. cum de Januar.* talem testem reticentem veritatem, nec incurrere casum reservatum in jurantes falsum cum damno tertii, quia reservatio intelligitur lata in eum qui jurat cum mendacio positivo, non autem negativo. Dicit verò *Bonac. ib.* quòd si testis juravit se dicturum veritatem, tenetur tunc ex justitia illam dicere, quia ex juramento promissorio oritur obligatio justitiæ: Sed probabilius contradicit *Less. n. 60.* quia testis, jurando se dicturum veritatem, non intendit se obligare ex justitia, sed tantum ex virtute Religionis ad illam manifestandam.

Sed dices: Qui fraude, aut mendacio impedit aliquem à consecutione justì boni, tenetur utique ad restitutionem damni illati, prout diximus *lib. 3. n. 587.* Sic igitur pariter tenetur damnum restituere testis, qui dicendo se nescire, quod verè scit, jam impedit per tale mendacium proximum à consecutione sui juris. At respondetur hoc procedere, quando mendacium est causa positiva, sive influxiva damni; secus, si tantum negativa. Testis autem qui dicit se nescire veritatem, quam scit, est causa tantum negativa damni, cum nullum apponat impedimentum positivum, ne alter suum jus consequatur, sed solum non removet impedimentum alteri obstans, scilicet defectum probationis: ad quod removendum poterit quidem Testis ex obedientia, et Religione, ut diximus, aut etiam aliquando ex charitate esse obstrictus, sed non ex justitia, nisi fortè peculiare pactum cum parte inierit de veritate manifestanda.

271. — Pro complemento hujus puncti, quæritur I. An sufficiat depositio facta tantum in scriptis, et non ore tenus? Affirmant aliqui, et *Salm. c. 8. n. 73.* probabile putant: atque Prælatos, et Visitatores hac opinione bene uti posse dicunt ad strepitum vitandum; et hanc tenent *ibi Rodrig. etc.* saltem si causæ

sit levis momenti. Communis tamen sententia, et probabilior negat hoc sufficere in causa criminali, ut habetur ex *c. Testes. 3. q. 6. et c. A nobis. Qui Matr. acc. etc.* ubi « Nullius menti est subscriptio, quoad sententiam proferendam: » Licet valeat hæc ad probandam infamiam extrajudicialiter, ut *Pelin et Far. apud Salm. c. 3. n. 74.* Debet igitur depositio fieri ore tenus, et tacta aliqua re Sacra, ut Cruce, vel Evangelio. Sacerdotes tamen sufficit quòd jurent tacto pectore: *Salm. n. 76.*

Judex autem per seipsum debet testes examinare, ut docent communiter DD. cum *Cocarr. et Salm. cap. 3. n. 76.* Potest tamen Judex examen alteri digno committere, prout *Salmant. ibidem* dicunt constare ex praxi omnium Tribunalium, si Judex sit impeditus, vel si testes non possint ob senectutem, vel paupertatem Judicem adire, ut patet ex *c. Si qui Test.* In causis verò criminalibus ipse Judex examen solet excipere, ex *Auth. de Testib. §. Hæc omnia.*

Testis interrogandus est de sua ætate, nomine, cognomine, et conditione: interrogandus inde per articulos de facto, et ejus circumstantiis, nempe de loco, tempore, de aliis personis adstantibus ad factum: item de ratione suæ notitiæ, præsertim in causa criminali. Vide *Salm. n. 78.* Item debent scribi verba testis, prout ipse profert. Item cavendum, ne testis sciat depositionem ab alio teste factam. *Salm. n. 80.*

Testi deprehenso in aliquibus falsum dixisse, in aliis non est credendum: *Salm. n. 82.* Depositio demum debet denuo ante testem legi, et ab eo ratificari, et in ratificatione notandum est id quod à teste additur, vel mutatur. Et in fine Secretarius scribere debet: « Quæ omnia affirmavit verissima esse juramento, quod præstitit; » et, cum omnia, quæ deposuit, lecta ei fuissent de verbo ad verbum, illa ratificavit, propriaque manu subscripsit. » Et in fine depositionis cujuslibet testis, Judex, testis, et Secretarius se subscribere debent. Et, si testis scribere nesciat, signet crucem, et alius pro ipso subscribat, et Secretarius ibidem hoc notet. Sic autem ratificata depositione, nulla amplius habenda est ratio de iis quæ testis aliter postea dicat, etiam in articulo mortis, ut dicunt *Bald. Felin. et Men. Vide Salm. n. 83 et 92.*

Facta autem Rei citatione, vel ore tenus vel realiter per incarcerationem Rei, vel per edictum, si Reus fugerit, ac lite sic contestata (quod certè est necessarium ad essentiam processûs) iterum repetendi sunt testes cum juramento, excepto casu, quo procedatur in Reum absentem, ut contumacem; vel si testes, qui deposuerant, defuncti sint, vel si Judex procedat ex Officio, et non ad instantiam partis. Ita communiter DD. apud *Salm. ex n. 85.* Licet *Rodr. Suar. Lez. etc. ib. n. 88.* teneant in causis Religiosorum hanc ratificationem non requiri. In hac autem ratificatione magis credendum est Tabellioni, qui depositionem scripsit, quam testi asserenti aliud deposuisse, quam scriptum est. Ita *Cocarr. Bald. etc. apud Salm. n. 92.*